

**Ковальчук В.А. Професійна педагогічна освіта:
компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. –
Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 289-305.**

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАТИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНІ ЗАДАЧІ

Сьогодні серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси, у змісті нормативних документів, що регламентують розвиток освітніх процесів, активно пропагується теза про необхідність запровадження компетентнісного підходу. Основними ознаками визначення професійної компетентності вчителя на сучасному етапі розвитку освіти і виховання є наявні знання для успішної діяльності; розуміння цих знань для практики; набір операційних умінь, володіння алгоритмами вирішення задач; здатність творчо підходити до професійної діяльності. Як підтверджують численні педагогічні дослідження (Є.С.Барбіна, Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, В.І.Маслов, О.М.Пехота та ін.) у образі талановитого професійно компетентного вчителя повинні гармонізуватися інструментальні компоненти (знання, вміння, активність, самостійність, індивідуальність) та професійні якості (тактовність, комунікативність, доброзичливість, емоційна врівноваженість тощо).

У сучасній науковій психолого-педагогічній літературі поняття “компетентність” характеризується як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові та фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і кращого досвіду, наближення до світових вимог та стандартів.

Аналіз літератури з цієї проблеми показує складність, багатомірність трактовки понять компетентність і компетенція. Українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, що компетентний – це такий працівник, який має достатні знання у якій-небудь галузі, який ґрунтується на знанні, кваліфікований, має певні повноваження, повноправний, повновладний ¹. А компетенція включає сукупність взаємозв'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності, досвіду), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності. Поняття компетенції не можна зводити лише до знань, умінь і навичок. Компетенцію необхідно розглядати як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією або, в більш широкому розумінні, як здатність знайти, виявити

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпін: ВТФ „Перун”, 2001. – С. 445.

процедуру (знання і дія), яка підходить для вирішення проблеми. Головним ми визначаємо єдність означених якостей, позитивне ставлення до тієї сфери, що охоплена компетенцією, а також особистісні якості, які сприяють ефективному вирішенню проблем.

Задачний підхід у навчально-професійній діяльності майбутніх педагогів є особливо ефективним, оскільки значною мірою спрямовується на поєднання педагогічної теорії та виховної практики; активізацію мислительної діяльності студентів, формування гнучкого, творчого професійного мислення, розвитку їх здібностей, професійних інтересів; поглиблення рівня засвоєння психолого-педагогічних понять, оволодіння науково-педагогічним інструментарієм. Як зазначає Дубасенюк О.А., такий підхід дає можливість посилити проблемну подачу навчального матеріалу під час лекційного викладу матеріалу, спонукає студентів до роздумів, творчого пошуку інформації, самостійним висновкам, узагальненням².

Педагог виступає носієм не лише професійних функцій, мотивів, інтересів, знань та умінь, але й носієм соціального досвіду, накопиченого людством. І учень, який також має відповідний соціальний досвід, потребує педагогічного керівництва і підтримки у своєму соціальному становленні. Особливо це характерно у підлітковому та юнацькому віці, коли активно здійснюється процес соціалізації, тобто відбувається включення молоді в життя суспільства, формування соціальних зв'язків, засвоєння загальних способів практичної діяльності, розвитку національної свідомості, самосвідомості, систем соціальної орієнтації. Тому закономірним є визначення поняття „соціально-педагогічна задача”, розв'язання якої складає досягнення поставленої мети соціально-педагогічної діяльності вчителя.

Зрозуміло, що на практиці навіть у дуже висококваліфікованого вчителя є стереотипні системи дій; навички, що оптимізують соціально-педагогічну діяльність вчителя, дають більше можливостей для творчості, а будь-яке досконале уміння обов'язково вміщує в себе цілу систему різнобічних навичок. Однак професійна компетентність щодо розв'язання соціально-педагогічних задач не є механічною комбінацією навичок, а кожний раз новим „сплавом” знань, умінь, цілеспрямованості і творчих можливостей вчителя. Тому формування професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач у вчителя насамперед спрямоване на розвиток здатності створювати такий „сплав”, що допускає кількісний вираз, вимір, діагностику рівня сформованості уміння розв'язувати соціально-педагогічні задачі студентами.

Розглядаючи компетенцію як наперед задану соціальна вимогу (норму) до професійної підготовки майбутнього вчителя, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в педагогічній сфері, при конструюванні структури професійно-педагогічних компетенцій розв'язання соціально-педагогічних задач ми вважаємо необхідно враховувати наступні вихідні положення:

² Дубасенюк О.А. Практичні завдання та задачі з курсу педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2006. – С. 7.

- ❖ Мету та завдання соціально-педагогічної діяльності вчителя;
- ❖ технологію розв'язання соціально-педагогічних задач;
- ❖ типологію соціально-педагогічних задач;
- ❖ особливості професійної соціально-педагогічної діяльності вчителя.

Діяльність вчителя в процесі розв'язання соціально-педагогічних задач має бути спрямована на вивчення та врахування системи чинників, явищ, умов, фактів, що зумовлюють соціалізацію та виховання соціально компетентної особистості; при цьому визначаються шляхи, засоби та методи виховання та навчання, що дозволяють здійснити соціалізацію найбільш ефективно.

Теоретичні та практичні висновки з даної проблеми зроблені на основі проведеного наукового дослідження, яке здійснювалося впродовж 1995-2005 років на базі Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Ізмаїльського державного педагогічного інституту, Житомирського обласного інституту післядипломної освіти, ЗОШ №№26, 28, 34, 14 м. Житомира. Всього дослідженням було охоплено 205 учителів, 726 студентів, 12 викладачів кафедри педагогіки названих навчальних закладів.

Визначення рівнів сформованості у майбутніх учителів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач можна проводити на основі оцінювання теоретичних знань студентів (опитування, тестування), розв'язування ними різних типів соціально-педагогічних задач.

З цією метою необхідно використовувати наступні види завдань:

- ❖ діагностичні (на аналіз фактів, явищ та чинників соціально-педагогічної діяльності);
- ❖ проектувальні (на проектування змісту та гуманістично орієнтованих способів педагогічного впливу);
- ❖ практичні (на практичне застосування педагогічних прийомів та методів у соціально-педагогічній діяльності).

Рівневий аналіз можна здійснювати на основі розроблених спеціальних критеріїв.

Власне педагогічний критерій характеризується знанням сутності і особливостей соціально-педагогічної діяльності і відповідно специфіки соціально-педагогічних задач; умінням аналізувати соціально-педагогічні явища, факти, чинники; умінням конструювати зміст та способи майбутнього педагогічного впливу (методичний інструментарій).

Соціально-психологічний критерій розкриває знання і уміння вчителя інтерпретувати міжособистісні стосунки учасників ситуації, оцінювати поведінку та вчинки, виявляти мотиви, причини, прагнення і бажання, що спонукали до здійснення того чи іншого вчинку або дії учасників ситуації.

Узагальнюючий критерій полягає в тому, що оцінюється знання, уміння вчителя співвідносити конкретну соціально-педагогічну задачу чи ситуацію з типом (відповідно типології соціально-педагогічних задач).

Виховний критерій характеризується визначенням знання і уміння вчителя знайти гуманний спосіб розв'язання даної ситуації і переведенням її у площину самодопомоги суб'єкту (учню, батькам), у його саморозвитку,

самовихованні. Одиницею аналізу може виступати соціально-педагогічна задача. Основою виділення необхідних професійно-компетенцій є технологія розв'язання соціально-педагогічних задач різних типів. Взаємозв'язок етапів розв'язання соціально-педагогічної задачі та необхідних професійно-педагогічних компетенцій показано на рисунку 1.

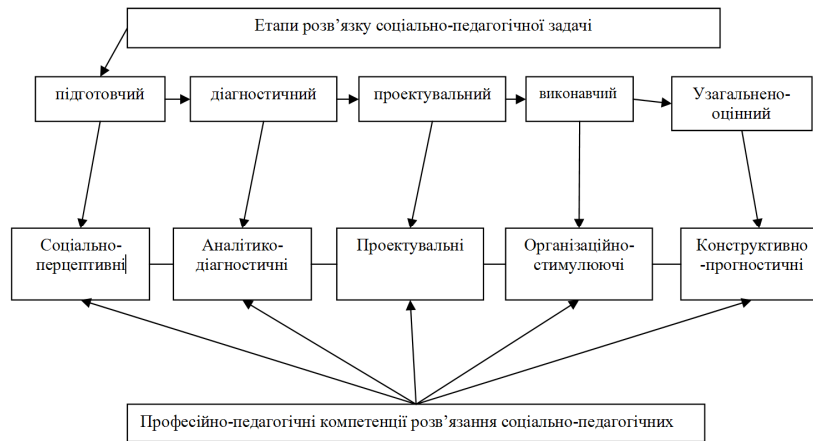

Рис.1. Система професійно-педагогічних компетенцій розв'язання соціально-педагогічних задач

Подамо характеристику виділених професійно-педагогічних компетенцій розв'язання соціально-педагогічних задач.

I. Соціально-перцептивні компетенції

- ❖ Вивчати та аналізувати соціологічну, психолого-педагогічну літературу, різні соціально-педагогічні концепції, підходи до процесу виховання, методики використання засобів педагогічного впливу.

- ❖ Формувати провідні цілі соціально-виховної роботи відповідно до вимог суспільства і практичних вимог школи

- ❖ Виділяти і формулювати соціально-педагогічні задачі, котрі виникають у вигляді ускладнень, суперечностей, труднощів в соціально-педагогічній діяльності як результат дії соціально-педагогічних чинників.

- ❖ Критично оцінювати умови, особливості соціально-педагогічних ситуацій, їх значущість (вагомість).

- ❖ Вчити учнів пояснювати свою поведінку вчинки, а також поведінку і вчинки інших людей.

- ❖ Вивчати, осмислювати індивідуальні, вікові особливості своїх учнів, рівень їх соціального розвитку.

- ❖ Адекватно сприймати і критично оцінювати соціальні проблеми життя учнів, їх поведінку, мотиви та причини їх вчинків.

II. Аналітико-діагностичні компетенції

- ❖ Використовувати безпосередню та опосередковану інформацію для визначення рівня соціального розвитку учнів.

- ❖ Аналізувати соціально-педагогічну ситуацію та чинники, що її спричиняють.

- ❖ Скласти обґрунтовані соціальні паспорти класу, групи, окремого учня.

- ❖ Давати аргументовану оцінку фактів, соціально-педагогічних явищ і висновки про їх педагогічну доцільність.

- ❖ Діагностувати умови та чинники оптимальної дії обраних методів розв'язання соціально-педагогічної задачі.

- ❖ Визначати домінанту серед інтересів, захоплень, здібностей учнів.

III. Проектувальні компетенції

- ❖ Передбачати реакцію вихованців на застосування системи методів педагогічного впливу при розв'язуванні соціально-педагогічних задач.

- ❖ Проектувати форми і методи самоосвіти, самовиховання та саморозвитку з метою формування високого професіоналізму

- ❖ Моделювати можливі соціально-педагогічні ситуації, моделі поведінки своїх учнів та методи виховного впливу на них.

- ❖ Формулювати систему соціально-педагогічних задач в роботі з учнівським колективом та батьками.

- ❖ Вчити учнів прогнозувати результати своїх дій, вчинків, передбачати можливі труднощі у соціумі.

- ❖ Проектувати програму соціального та індивідуального розвитку учнів та способи виховного впливу на них.

IV. Організаційно-стимулюючі компетенції

- ❖ Створювати умови, які б спонукали учнів до розвитку в них прагнення до самовиховання, самовдосконалення.

- ❖ Засобами навчальної і позанавчальної діяльності сприяти соціалізації учнів.

- ❖ Навчати учнів орієнтуватися в різних соціально-педагогічних ситуаціях і самостійно приймати доцільні рішення.

- ❖ Встановлювати з учнями доброзичливі стосунки, знаходити гуманні способи розв'язання соціально-педагогічних задач.

- ❖ Встановлювати педагогічно доцільні стосунки з батьками учнів.

- ❖ Застосовувати різні педагогічні методи для стимулювання в учнів накопичення соціального досвіду, позитивних навичок поведінки, ініціативи.

- ❖ Виявляти педагогічний такт, керувати власними емоціями, поведінкою в процесі соціально-педагогічної діяльності.

V. Конструктивно-прогностичні компетенції

- ❖ Оцінювати результати застосування методичного інструментарію розв'язання соціально-педагогічних задач.

- ❖ З метою ефективного вирішення соціально-педагогічної задачі планувати етапи її розв'язання.

- ❖ На основі аналізу досягнутих результатів прогнозувати нові соціально-педагогічні задачі.

- ❖ Навчати учнів знаходити оптимальні способи розв'язку соціально-педагогічних задач в реальному житті.

- ❖ Вчити учнів виділяти головні напрями в своїй життєдіяльності.

- ❖ Аналізувати свою соціально-педагогічну діяльність, її сильні та слабкі сторони.

На основі цих результатів нами виділено чотири групи студентів, в яких професійно-педагогічні компетенції розв'язувати соціально-педагогічні задачі знаходяться на відповідних рівнях: емпіричному, аналітичному, конструктивному, творчо-професійному.

На *емпіричному* рівні студенти не можуть диференціювати сутність і явище соціально-педагогічної ситуації, мають певні утруднення на етапі аналізу ситуації (не вміють виділяти впливові соціально-педагогічні чинники, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і залежності між ними і тими обставинами, в котрих вони відбуваються. Інколи зовсім не можуть правильно здійснити аналіз ситуації і сформулювати соціально-педагогічну задачу. В основному на цьому рівні студентами розглядається ситуація з позиції суб'єкт-об'єктної педагогічної взаємодії.

Студенти, що досягли *аналітичного* рівня, не здатні глибоко аналізувати соціально-педагогічну ситуацію, у них відчувається недостатність знань про впливові соціально-педагогічні чинники, актуальні проблеми школи, особливості розвитку школярів підліткового та юнацького віку. Простежується спроба спростити ситуацію; проблема, суперечності виявляються у досить загальному плані; увага студентів акцентується на тому, що саме слід зробити, а не на тому, як це має відбуватися. Таким чином, у них нерозвинені вміння використовувати методи та засоби розв'язку соціально-педагогічної задачі. Рішення приймаються скоріше з орієнтацією на досвід, а не на знання психолого-педагогічної теорії. Розумовими операціями студенти володіють частково, а не повною мірою.

Студенти, що досягли *конструктивного* рівня, володіють аналітичним підходом до розгляду соціально-педагогічних ситуацій, з опорою на достатньо розвинений категорійний апарат педагогічного мислення, знання впливових соціально-педагогічних чинників, явищ, проблем, індивідуально-типологічних особливостей підлітків та юнаків; вміннями бачити проблему, виявляти суперечності. Висування гіпотези, способу педагогічного впливу співвідноситься із змістом конкретної ситуації, хоча виникають труднощі у виборі оптимального способу розв'язку (гуманного) соціально-педагогічної задачі.

Студенти, що досягли *творчо-професійного* рівня намагаються досить об'єктивно, ґрунтовно аналізувати соціально-педагогічну задачу. Вони мають достатньо розвинене педагогічне мислення, що характеризується самостійністю, оперативністю, конструктивністю, економічністю, супроводжується активною пізнавальною діяльністю і творчістю у виборі педагогічних засобів і методів впливу на вихованців. Студенти намагаються при аналізі, моделюванні можливих засобів соціально-педагогічної задачі, підійти до її розв'язання як цілісного системного явища. Добре знають типологію соціально-педагогічних задач, що дає змогу ефективно розв'язувати, а також проектувати шляхи гармонізації взаємостосунків суб'єктів ситуації.

Загальна логіка реалізації технологічного підходу підготовки майбутніх вчителів до розв'язання соціально-педагогічних задач базується на дедуктивному підході і становить:

1. Проектування цілей навчання студентів.
2. Засвоєння студентами загальних опорних знань (типологія соціально-педагогічних задач, алгоритм розв'язку, методичний інструментарій тощо).
3. Поетапне виконання студентами практичних завдань, що вміщують різний рівень складності, утруднення і забезпечують перехід від навчання до професійної соціально-педагогічної діяльності.
4. Контроль, оцінювання та корекція процесу засвоєння знань, умінь студентів та основні рівні сформованості умінь розв'язувати соціально-педагогічні задачі.

З метою формування у майбутніх учителів професійно-педагогічної компетентності розв'язувати соціально-педагогічні задачі ми пропонуємо застосувати розроблену технологію. Вона передбачає корекцію *цілей* цього процесу. Реалізується інноваційний підхід в осмисленні нової соціальної ролі вчителя, цілісного уявлення про соціально-педагогічну діяльність; на основі стимулювання самостійності, активності, розвитку творчості здійснюється підготовка спеціаліста, спроможного кваліфіковано вирішувати соціальні професійні завдання і, разом з тим, виховання гуманної особистості майбутнього вчителя.

Оновлюється *зміст* навчально-виховної підготовки студентів з педагогіки з опорою на сукупне соціально-філософське, психологічне, педагогічне знання про людину, сучасні теоретико-методологічні концепції особистісно-діяльнісного напрямку, альтернативні виховні системи, педагогічні інновації, комплекс методичного інструментарію стосовно розв'язку соціально-педагогічних задач.

Формування у майбутніх педагогів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач передбачає реалізацію *принципів* системності, діагностичності, оптимальності, варіативності, гуманізму.

Принцип системності передбачає необхідність впровадження в практику діяльності закладів вищої освіти системи підготовки майбутніх педагогів до розв'язання соціально-педагогічних задач. Розробка системи, що охоплює курс вивчення «Педагогіки» (і, можливо, всіх педагогічних дисциплін), вміщує визначення мети, завдань та засобів підготовки студентів до професійної соціально-педагогічної діяльності. Водночас обґрунтовуються умови ефективності функціонування та діагностика результативності реалізації мети й завдань цієї системи.

Принцип діагностики передбачає формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів розв'язувати соціально-педагогічні задачі з урахуванням змін у рівнях сформованості необхідних компетенцій. Отримані результати дослідження впливають на добір відповідних методів, форм, а також на контроль і корекцію цієї підготовки студентів.

Принцип оптимальності відображає відбір таких засобів, форм та методів, застосування яких забезпечувало б ефективність процесу переходу знань в уміння, тобто перехід від репродуктивної до продуктивної творчої діяльності студентів.

Принцип варіативності, виражає необхідність подолання одноманітності змісту, форм і методів у процесі формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів розв'язувати соціально-педагогічні задачі. Кожен етап цього процесу характеризується певною змістовністю і інноваційністю.

Принцип гуманізму спрямований не лише на засвоєння студентами загальнолюдських цінностей фахових знань, й орієнтує на глибоке вивчення, збереження духовної, національної скарбниці, традицій, творчих здобутків народної педагогіки, народної системи виховання. Центральне місце відводиться підготовці студента до формування суб'єкт-суб'єктних відносин, усвідомлення ним виховання як соціально-особистісного феномена, єдності природного та соціального факторів.

Цей процес передбачає зміни і в **засобах** педагогічної комунікації, формах і методах педагогічної взаємодії. Наші дослідження показують, що зростанню рівня професійно-педагогічної компетентності сприяють активні форми і методи навчання, що відтворюють контекст майбутньої професійної діяльності, причому не лише предметний, але й соціальний.

Нова позиція передбачає зміну **статусу** студента, який перетворюється в суб'єкт пізнавальної діяльності за умови створення стимулюючого середовища для розвитку його здібностей, інтересів, нахилів, потреб. Здійснюється перехід від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого підходу.

В нових умовах особистість студента формується під провідним впливом особистості і діяльності **викладача**, який через свою особу транслює соціальний освітній досвід.

Таким чином, технологічний підхід до формування в майбутніх вчителів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач передбачає якісні зміни всіх складових дидактичної системи: мети, змісту навчальної інформації, засобів педагогічної комунікації, форм та методів педагогічної взаємодії, суб'єктів педагогічного процесу, а також розвиток професійної і пізнавальної мотивації, і формування педагога як творчої особистості.

Процес формування в майбутніх вчителів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач має наступні компоненти: цільовий, змістовий, технологічно-процесуальний, контрольно-оцінний. Охарактеризуємо більш детально виділені компоненти.

Цільовий компонент.

Головні цілі процесу формування в майбутніх вчителів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач спрямовані на формування професійних знань та умінь, цілісного уявлення про професійну діяльність, стимулювання їх самостійності, активності,

творчості. Модель спеціаліста виступає як результат діяльності, представлений як система навчальних проблем, ситуацій, задач соціально-педагогічного змісту.

Технологічний процес формування в майбутніх вчителів професійно-педагогічної компетентності розв'язання соціально-педагогічних задач являє собою поєднання двох складових частин: діяльності викладача та діяльності студента. На думку А.О.Вербицького, оволодіння методами і засобами діяльності не зводиться до самої діяльності і не тотожне їй. Необхідно створити відповідні умови, за яких засвоєні знання набудуть розвиненої практики їх використання стосовно логіки предмету тієї чи іншої професійної діяльності³.

Таким чином, у межах цільового компоненту змістом (завданнями) діяльності викладача є:

- ❖ створення позитивної мотиваційної установки у студентів на оволодіння технологією розв'язання соціально-педагогічних задач;

- ❖ створення сприятливих умов для засвоєння теоретичних основ і методичного інструментарію розв'язання соціально-педагогічних задач (дидактичного середовища);

- ❖ організація навчального процесу, де б студент був у позиції суб'єкта, що усвідомлює цінність соціально-педагогічного досвіду та його професійно-компетентного використання на практиці;

- ❖ сприяння підвищенню рівня сформованості професійних умінь розв'язувати соціально-педагогічні задачі.

До змісту діяльності студентів включається:

- ❖ оволодіння основами знань як передумова успішного засвоєння технології розв'язання соціально-педагогічних задач;

- ❖ творчий підхід до виконання завдань, висока трудова активність, ініціатива, самостійність та добросовісність;

- ❖ розвиток умінь соціальної взаємодії і спілкування.

Змістовий компонент.

Традиційно вважалось, що зміст підготовки спеціаліста зводиться до тріади - знання, уміння, навички, які утворюють знакову систему, що знайшла своє відображення в текстах підручників і навчальних посібників, задач, алгоритмів і програми дій, які засвоюється студентами.

І.Я.Лернер виділив нові компоненти змісту освіти (стосовно змісту загальної середньої освіти) - досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. З цієї позиції впливає, що зміст освіти має подвійну природу: з одного боку, це соціальний досвід, відображений у предметній формі програми, підручника, а з іншого - діяльність студента (учня) з цим формалізованим досвідом, організована з допомогою діяльності викладача.

Н.Ф.Тализіна вважає, що при організації засвоєння будь-яких знань потрібно, насамперед, спланувати діяльність, до якої вони мають увійти і яка

³ Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Методическое пособие. - М., 1991. - С. 58.

забезпечить досягнення мети. Іншими словами, „...при побудові змісту навчання необхідно передбачити всі головні види діяльності, необхідні для роботи з даними знаннями, для розв’язання задач, що складають мету навчання”⁴.

Тому, відповідно до принципу єдності змістового та процесуального боку навчання під час проектування змістового компоненту ми не лише виділяли зміст сам по собі (в обсязі вивчення курсу педагогіки), але й спосіб передачі студентам і засвоєння ними змісту, через комплекс спеціально добраних навчальних завдань (соціально-педагогічні задачі, вправи, тести тощо). Змістовий компонент вміщує три аспекти: соціальний, професійно-педагогічний, методичний.

Соціальний аспект включає: знання ідей, теорій, концепцій, законів та закономірностей розвитку соціально-педагогічних явищ; знання соціально-педагогічних чинників і фактів соціалізації особистості школяра; знання головних соціально-педагогічних проблем, що спричинюють виникнення конфліктів.

Професійно-педагогічний аспект включає: систему загальнопедагогічних знань і умінь; знання структури, головних функцій та особливостей соціально-педагогічної діяльності вчителя; розвинене професійне мислення; моральні емоційно-вольові якості.

Методичний аспект включає: знання структури, властивостей, типології, алгоритму та етапів розв’язку соціально-педагогічної задачі; знання системи засобів, форм та методів розв’язання соціально-педагогічних задач.

Технологічно-процесуальний компонент.

Підґрунтям діяльності викладача в межах цього компоненту є організація і управління процесом оволодіння студентами технологією розв’язання соціально-педагогічних задач, що включає: підготовчий, тренувальний і творчий етапи.

Діяльність студентів - творче виконання практичних завдань, самостійна та індивідуальна робота.

Як вже зазначалось, здійснюване нами дослідження проводилось у процесі вивчення курсу „Педагогіка” в педагогічних університетах. Було проаналізовано зміст навчального матеріалу з метою введення нових знань для експериментального навчання, що стосувалося наукового дослідження; визначився зміст інформації щодо соціально-педагогічних проблем, а також чинники, головні закономірності розвитку соціально-педагогічних явищ; щодо структури і типології соціально-педагогічних задач та методичного інструментарію для їх розв’язання. Була здійснена розробка завдань та вправ, добирались соціально-педагогічні задачі для практичної частини дослідження.

Підготовчий етап передбачав оволодіння студентами головними теоретичними знаннями з курсу педагогіки. Завданнями підготовчого етапу стало дослідження особливостей застосування студентами алгоритму розв’язку соціально-педагогічних задач, допомога у засвоєнні теоретичних і

⁴ Талызина Н.Ф. Методика составления обучающих программ. - М., 1980. - С. 9.

операційних знань, що лежать в основі механізму розв'язання цього типу задач. На цьому етапі здійснювалось також розв'язання соціально-педагогічних задач найнижчого ступеня складності (інваріантного характеру), виконання педагогічних вправ, тестових завдань.

Тренувальний етап характеризувався подальшим поглибленням теоретичних знань, розв'язанням студентами типових соціально-педагогічних задач підвищеного рівня складності (репродуктивного, прогностичного та конструктивного). Завдання цього етапу були спрямовані на подолання стереотипів суб'єкт-об'єктних відносин вчителя та учнів, вчителя та батьків; розширення категорійного апарату педагогічного мислення студентів, сприяння його активному розвитку; організацію завдань для самостійної роботи, питома вага якої упродовж навчання постійно збільшувалася. Використовувались тестові завдання, педагогічні вправи, ділові ігри, соціально-педагогічні задачі різних ступенів складності.

Творчий етап вмщував розв'язання студентами соціально-педагогічних задач, які моделювали б професійний контекст діяльності вчителя. На цьому етапі студенти розв'язували соціально-педагогічні задачі найвищого ступеня складності - творчого характеру (проектування власної гіпотези розв'язання задачі, її наукове обґрунтування, бачення місця ситуації у цілісному навчально-виховному процесі). Студенти також самостійно створювали соціально-педагогічні проблеми, комбінуючи різні варіанти їх розв'язання.

Контрольно-оцінний компонент.

Упродовж всього періоду навчання необхідно здійснювати контроль та корекцію перетворення навчальної діяльності у професійну. Контролювати рівень засвоєння знань, хід і результати дій на основі засвоєних знань, рівень сформованості пізнавальної професійної діяльності в цілому, в разі необхідності вносити корективи.

Контроль та оцінювання здійснювати не лише з боку викладача, але й самим студентами на основі розробленої системи критеріїв. За таких умов реалізовується зацікавлена участь самого студента в процесі переходу від навчання до професійної соціально-педагогічної діяльності.

Велику увагу в процесі формування професійно-педагогічної компетентності необхідно звертати на розробку системи завдань, основу якої може скласти типологія соціально-педагогічних задач.

Для ефективного застосування системи навчальних завдань ми пропонуємо враховувати наступні дидактичні умови:

- ✓ структура кожного завдання (як і соціально-педагогічної задачі) повинна бути дещо складніша, ніж структура предметних знань і умінь студентів з тим, щоб завдання виконували свою розвиваючу, виховну і навчальну функції;

- ✓ завдання повинні бути взаємопов'язані, соціально-педагогічні проблеми, що в них розв'язуються, повинні поступово ускладнюватися з урахуванням рівня знань та умінь студентів;

- ✓ розв'язання завдань здійснювалось на вербальному та невербальному рівнях.

Розробка системи навчальних соціально-педагогічних задач повинна передбачати також врахування таких характеристик, як утруднення та ступінь складності, що теж виступає як дидактична умова застосування. На думку І.Я.Лернера, утруднення характеризує можливість суб'єкта перебороти об'єктивну складність задачі. Ступінь складності задачі ми розуміємо як складність процесів її розв'язку. Виходячи з цього положення, за ступенем складності можна виділити соціально-педагогічні задачі:

- ❖ інваріантного характеру (вибір правильного розв'язку із запропонованих і обґрунтування свого вибору);
- ❖ репродуктивного (психолого-педагогічний аналіз ситуації і висунення стандартних розв'язків);
- ❖ творчого характеру (проектування власної гіпотези розв'язання задачі, її наукове обґрунтування, бачення місця ситуації у цілісному виховному процесі).

Для визначення ступеня утруднення ми виходили з позиції Г.О.Балла, котрий пояснював цю характеристику задачі на основі взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних він відносив предмет задачі, вимоги та умови, в яких має здійснюватись розв'язок задачі. До суб'єктивних - здібності та підготовку особи, що розв'язує задачу, її мотиви та установки, ставлення до задачі, фізичний та психічний стан⁵.

Важливо також виділити головні дидактичні функції соціально-педагогічних навчальних задач:

- 1) формування методології і володіння соціально-педагогічними знаннями;
- 2) формування професійних педагогічних навичок та умінь як головна функція ;
- 3) формування професійно значущих психічних якостей особистості і, перш за все, розвиненого педагогічного мислення, який ми тлумачимо як сукупність таких властивостей, як критичність, самостійність, гнучкість, організованість, глибинність, ґрунтовність, оригінальність, технологічність тощо;
- 4) діагностична (психолого-педагогічний аналіз і сам розв'язок студентами соціально-педагогічних задач дає можливість отримати різнобічну інформацію стосовно рівня професійного розвитку студента),

Соціально-педагогічна задача дає можливість конкретизувати пошук загальних закономірностей навчально-виховного процесу стосовно даної ситуації. Розв'язуючи соціально-педагогічні задачі, вчитель включається в самостійну пошукову діяльність - він пізнає раніше невідомі властивості своїх учнів як суб'єктів педагогічної взаємодії, розкриває причинно-наслідкові зв'язки соціально-педагогічних чинників, знання яких дозволяє більш глибоко орієнтуватися у педагогічних явищах, оволодіває новими способами, методами, прийомами вивчення фактів, закономірностей, теорій. На думку Ю.О.Тихомирова, розв'язок задачі – це момент свідомої і вольової дії, пов'язаної з усвідомленням цілі та шляхів її досягнення. Л.Ф.Спірін

⁵ Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. - М, 1990. – С. 118-120.

підкреслює, що педагогічні рішення – це соціальні акти, що виконуються на основі варіантного (альтернативного) аналізу і оцінки конкретної педагогічної ситуації⁶.

Проблема формування у майбутніх учителів професійної компетентності розв'язувати соціально-педагогічні задачі буде більш ефективно вирішуватись на основі розробки педагогічної технології (системи дій, методів, прийомів), розробленої відповідно до етапів розв'язку соціально-педагогічної задачі. Оволодіння даною технологією виступає як свого роду власний педагогічний інструментарій педагога, що дає йому самодопомогу в процесі вирішення різних проблем, конфліктів, утруднень у процесі педагогічної взаємодії.

Технологічний підхід у формуванні у майбутніх учителів професійної компетентності розв'язувати соціально-педагогічні задачі різних типів забезпечує:

- 1) розвиток цілісного уявлення про професійну соціально-педагогічну діяльність вчителя та її окремі фрагменти;
- 2) формування творчого професійного мислення, професійних мотивів та інтересів;
- 3) навчання студентів розв'язувати соціально-педагогічні задачі різних типів,
- 4) формування професійно-педагогічної компетентності, взаємодії і спілкування, виховання відповідального ставлення до праці вчителя.

⁶ Спирин Л.Ф., Фрумкин М.Л. Обучение студентов решению педагогических задач //Советская педагогика. - №7, 1984. - С.18-22.